

що Ліза безсоромно перекривляє нашого сусіда, відставного фельдфебеля Кнопфа, але тут раптом згадую, що єдине вікно із спальні Кнопфа виходить на подвір'я. А Ліза досить хитра і знає, що з сусідних будинків її не видно.

Раптом, ніби десь прорвалася звукова перепона, задзвонили дзвони на церкві Божої Матері. Церква стоїть у кінці вулиці, й удари гримлять, наче падають до кімнати просто з неба. В ту ж мить я помічаю жовту, як диня, лисину свого хазяїна, що майнула повз вікно, яке виходить на подвір'я. Ліза, показавши язика, зачиняє вікно.

— Щоденну спокусу святого Антонія знову подолано.

Георгу Кролю допіру минуло сорок років, але голова в нього блищить, як кегельбан у літньому ресторані Болля. Вона блищить, відколи я знаю Кроля, а знаю я його понад п'ять років. Вона так блищить, що в окопах, де стояв наш полк, було видано спеціальний наказ, щоб Георг і за найбільшого затишшя не знімав сталеві каски — навіть найсумирнішому ворожому солдатів кортіло вистрілити в його лисину, щоб переконатись, чи це, бува, не величезна бльярдна куля.

Я стаю струнко і рапортую:

— Штаб фірми «Кроль і сини»! Стежимо за ворогом! Підозрілий рух частин у районі різника Вацка!

— Ага, — киває Георг, — Ліза робить ранкову гімнастику. Вільно, єфрейторе Бодмер! Чому ви не носите в передобідню пору шори, як кінь литавриста кавалерійської капели, щоб зберегти свою добродішність? Хіба ви не знаєте трьох найцінніших речей у житті?

— Як же мені їх знати, пане верховний прокуроре, коли я ще не знаю самого життя?

— Добродішність, наївність і молодість, — проголошує Георг. — Хто раз позбудеться цих якостей, той уже більше ніколи не матиме їх. А що може бути безнадійніше за досвід, старість і голу інтелігентність?

— Бідність, хвороба й самотність, — заперечую я і стаю вільно.

— Це просто інші назви досвіду, старості й заблудлої інтелігентності.

Георг виймає в мене з рота сигару, якусь мить розглядає її і визначає, як колекціонер метелика:

— Здобич з фабрики металевих виробів.

Потім дістає з кишені золотисто-брунатний мундштук, застромлює в нього сигару і затягується нею сам.

— Я не маю нічого проти конфіскації сигари, — кажу я. — Це грубе насильство, однак на щось інше ти, колишній унтер-офіцер, не здатний. Але навіщо тобі мундштук? Я ж не сифілітик.

— А я не гомосексуаліст.

— Георгу, — зауважую я, — на війні ти моєю ложкою їв гороховий суп, який я крав на кухні. А ложку я носив за брудною халявою і ніколи не мив.

Георг розглядає попіл з сигари — білий як сніг.

— Війна скінчилась чотири з половиною роки тому, — повчально говорить він. — Тоді безмежне лихо зробило нас людьми. Сьогодні ж безсоромне полювання за наживою знову перетворило нас на розбійників. І, щоб замаскувати це, нам тепер потрібен лоск. Его! Але чи не знайдеться в тебе ще однієї бразильської? Фабрика металевих виробів ніколи не пробує підкупити чужих службовців тільки однією сигарою.

Я виймаю з шухляди другу сигару і подаю Георгові.

— І все ж мені здається, що інтелігентність, досвід і старість на щось-таки придатні, — кажу я.

Георг посміхається і вручає мені пачку сигарет, в якій шести штук не вистачає.

— Було щось нове? — питає він.

— Нічого. Жодного клієнта. Але я змушений настійно просити в тебе підвищення платні.

— Знову? Адже тобі її тільки вчора підвищили!

— Не вчора, а сьогодні вранці, о дев'ятій годині. На якихось там мізерних вісім тисяч марок. О дев'ятій годині ранку вони все-таки чогось були варті. Але відтоді курс долара піднявся знову, і я, замість того щоб купити нову краватку, можу лише придбати за них пляшку дешевого вина. А мені потрібна краватка.

— Який зараз курс долара?

— Сьогодні опівдні — тридцять шість тисяч марок. Вранці був ще тільки тридцять тисяч.

Георг Кроль оглядає сигару.

— Тридцять шість тисяч! Просто якась божевілля! Чим усе це скінчиться?

— Загальним банкрутством, пане фелдмаршал, — відповідаю я. — Однак поки що нам треба жити. Ти приніс гроші?

— Тільки маленький чемоданчик на сьогодні й на завтра на ранок. Асигнації по десять тисяч, по тисячі і навіть кілька пакетів любих старих сотень. Десь біля п'яти фунтів паперових грошей. Інфляція розвивається так швидко, що державний банк не встигає їх друкувати. Асигнації в сто тисяч марок з'явилися тільки два тижні тому, а вже, видно, доведеться друкувати папірці в мільйон марок. Коли ми дійдемо до мільярдів?

— Якщо так триватиме далі, то за кілька місяців.

— Боже мій! — зітхає Георг. — Де та чудова спокійна пора тисяча дев'ятсот двадцять другого року? Тоді за рік курс долара піднявся тільки з двохсот п'ятдесяти до десяти тисяч марок. А про двадцять перший рік нічого й казати — тоді долар піднявся всього на якихось нещасних триста процентів.

Я визираю у вікно, що виходить на вулицю. Ліза тепер стоїть у шовковому халаті, розмальованому папугами. Вона повісила дзеркало на ручку од вікна й розчісує свою гриву.

— Глянь-но сюди, — гірко кажу я. — Вона не сіє, не жне, а отець небесний годує її. Цього халата вчора ще не було. Шовк цілими метрами, а я не можу нашкрятати навіть на краватку!

Георг посміхається.

— Ти — скромна жертва часу, а Ліза, навпаки, пливе на повні вітрила по хвилях інфляції. Вона — Єлена Прекрасна спекулянтів. На надгробках тепер не розбагатієш, сину мій. Чому б тобі не торгувати оселедцями чи акціями, як твій друг Віллі?

— Тому, що я сентиментальний філософ і залишусь вірним надгробкам. То як же з підвищенням платні? Філософам теж доводиться робити деякі витрати на гардероб.

— Ти не можеш купити краватку завтра?

— Завтра неділя, і вона мені буде потрібна.

Георг приносить з передпокою чемоданчик з грошима, дістає з нього два пакети й кидає мені.

— Вистачить?

Я переглядаю пакети. Це здебільшого сотні.

— Дай ще з півкіло цих шпалер, — кажу я. — Тут щонайбільше п'ять тисяч. Спекулянти-католики кладуть стільки в церкві на тацю під час служби божої, та ще й соромляться, що вони такі скупі.

Георг шкрябає свій лисий череп — атавістичний рух, який йому зовсім ні до чого. Потім простягає мені третій пакет.

— Слава Богу, що завтра неділя, — каже він. — Курс долара не підніметься. Єдиний день на тиждень інфляція стоїть на місці. Напевно, Богові й на думку таке не спадало, коли він створював неділю.

— А в якому, власне, ми становищі? — питаю я. — Чи ми збанкрутували чи справи наші йдуть блискуче?

Георг глибоко затується сигарою.

— Я гадаю, що сьогодні в Німеччині ніхто не знає, в якому він становищі. Навіть всемогутній Стіннес не знає. Ті, що збирали гроші, звичайно, збанкрутували. Робітники й службовці теж. Серед дрібних торговців — більшість, хоч вони про це ще самі не знають. Блискуче

справи йдуть лиш у тих, хто має валюту, акції та реальні цінності. Отже, і в нас також. Ну як, просвітив я тебе?

— Реальні цінності! — Я виглядаю в садок, де міститься наш склад. — Насправді їх у нас не дуже багато. Переважно пісковик і литво, а мармуру й граніту зовсім мало. Та й це твій брат продає зі збитком для себе. Найкраще було б зовсім нічого не продавати, чи не так?

Георгу немає потреби відповідати. Знадвору долинає дзвінок велосипеда, і за мить хтось уже піднімається старими сходами. Чути покашлювання людини, яка не терпить заперечень. Це — дитя сім'ї, яке завжди їй чимало клопоту, Генрих Кроль молодший, другий власник фірми.

Генрих Кроль — низенький, огрядний, з жовтими, як солома, вусами, в запорошених смугастих штанах. Холощі в нього защеПЛені, щоб зручно було їздити на велосипеді. Він з осудом міряє поглядом Георга й мене. Для нього ми — канцелярські щурі, що цілими днями б'ють байдики, тоді як він, людина діла, влаштовує всі справи за межами міста. Його ніщо не бере. Щодня на світанку він поспішає на станцію, їде поїздом, а потім на велосипеді добирається у найвіддаленіші села, звідки наші агенти — грабарі або вчителі — повідомили про чиюсь смерть.

Генриха не можна назвати неправним. Його огрядність викликає довіру, тому він вранці й увечері не забуває заглянути в кухню з пивом, щоб бути у формі. Селянам більше подобаються низенькі товстуні, ніж худі здоровила, що, здається, от-от помруть з голоду. Костюм теж стає йому в пригоді. Генрих Кроль не носить ні чорного сюртука, як наші конкуренти з фірми Штайнмайєра, ні синього святкового костюма, як комівояжери Гольмана й Клоца, — перший занадто красномовний, а другий — занадто байдужий. Він носить скромний візитний костюм — штани в смужку й маренговий піджак, а крім того — старомодний стоячий комірець з прямими ріжечками і краватку приглушених тонів. Два роки тому Генрих Кроль на мить завагався, коли замовляв костюм: чи не краще личитиме йому фрак, однак потім, зваживши на свій малий зріст, відмовився від цієї думки. Це було щасливе вирішення — навіть Наполеон був би смішний у фракці. В теперішньому ж своєму одязі Генрих Кроль справляє враження посланця самого Господа Бога — а це якраз те, що треба. Заціпки ж на холошах додають йому ще одну рисочку, просту й водночас витончену, — віриться, що в людей, які носять такі заціпки у вік автомобілів, можна купити дешевше.

Генрих знімає капелюха і витирає хусточкою чоло. Надворі досить-таки холодно, і він зовсім не спітнів; Генрих просто хоче показати, який він трудівник у порівнянні з нами, конторськими неробами.

— Я продав надгробок з хрестом, — каже він з нещирою скромністю.

— Який? Маленький, мармуровий? — з надією питаю я.

— Ні, великий, — відповідає Генрих, втупившись у мене очима.

— Що? Той із шведського граніту, з подвійним цоколем і бронзовим ланцюгом?

— Авжеж той. Чи в нас, може, є ще якийсь?

Генрих втішається своїм запитанням, ніби це вершина дотепності.

— Ні, — відповідаю я, — іншого в нас немає. Втім-то й наше лихо. Це був останній. Гібралтарська скеля.

— За скільки ж ти його продав? — не витримує Георг.

Генрих потягується.

— За три чверті мільйона — без напису, без огорожі й транспорту.

За все це вони ще доплатять.

— О боже! — вигукуємо ми з Георгом в один голос.

Генрих кидає на нас погляд, повний зневаги. Такий вираз часом буває в дохлої риби.

— Це була важка боротьба, — пояснює він і чомусь знов надягає капелюха.

— Краще, якби ви були зазнали в ній поразки, — кажу я.

— Що?

— Якби зазнали поразки. В тій боротьбі.

— Що? — роздратовано перепитує Генрих. Я завжди збиваю його з пантелику.

— Він хоче сказати, що краще б ти не продавав його, — пояснює Георг.

— Що? Що все це має означати? Хай йому чорт! Мучся з ранку до вечора, продавай якнайкраще, а тут тобі ще й дорікають... їдьте самі на село та й спробуйте...

— Генриху, — лагідно перебиває його Георг, — ми знаємо, що ти себе не шкодуєш за роботою. Але ж ми живемо в такий час, коли чим більше продаєш, тим біднішаєш. Уже кілька років у нас інфляція. Від самої війни, Генриху. Цього року інфляція набрала темпів скоротечних сухот. Ось чому цифри зараз нічого не значать.

— Я й сам це знаю. Я не ідіот.

Нам нічого відповісти на це. Тільки ідіоти завжди таке твердять. А їм перечити — безглуздо. Я знаю це зі своїх недільних відвідин будинку для божевільних.

Генрих витягає блокнот.